

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Навчально-науковий інститут філології
Кафедра української мови та прикладної лінгвістики

**МОВНІ ЗАСОБИ ЦЕРКОВНИХ ПРОПОВІДЕЙ У ЧАС
ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ**

Кваліфікаційна робота

освітнього ступеня «бакалавр»
студентки 4 курсу
галузі знань 03 «Гуманітарні науки»,
спеціальності 035 «Філологія»,
спеціалізації 035.01 «Українська
мова і література»,
ОПП «Українська і англійська мови:
переклад та редагування»

Анни Андріївни ПАНЧЕНКО

Науковий керівник:

д. філол. н., професор кафедри
української мови та прикладної
лінгвістики

ЮРІЙ МОСЕНКІС

«Допущено до захисту»

Протокол засідання кафедри
української мови та прикладної лінгвістики

№ 16 від 11 червня 2025 року

завідувач кафедри

к. філол. н., доц. **Сергій РІЗНИК**

АНОТАЦІЯ

Бакалаврська робота присвячена дослідженню мовних засобів церковних проповідей, виголошених у період повномасштабної війни в Україні, як одного з інструментів духовної підтримки суспільства. У роботі розглянуто теоретичні засади релігійного дискурсу, жанрові й стилістичні особливості проповіді, комунікативно-прагматичні стратегії церковного мовлення в умовах екзистенційної кризи.

Проаналізовано лексичні, синтаксичні й стилістичні засоби, що використовуються у проповідях для формування національної ідентичності, морального спротиву й духовної єдності. Об'єктом дослідження стали проповіді митрополита УПЦ Онуфрія та Глави УГКЦ Блаженнішого Святослава, що дозволило провести порівняльний аналіз мовних стратегій двох конфесій у спільному комунікативному полі. Особливу увагу приділено вираженню емпатії, трансляції цінностей християнської моралі та сакралізації страждання в релігійній комунікації.

У роботі використано описовий, стилістичний та дискурсивний методи дослідження. Практичне значення дипломної роботи полягає у можливості застосування її результатів у курсах стилістики, риторики, кризової комунікації, медіалінгвістики та релігієзнавства. Дослідження актуальне в контексті осмислення ролі церкви як морального авторитета у період соціальних потрясінь і вивчення мовних механізмів, здатних підтримати спільноту. Робота має міждисциплінарний характер і сприяє глибшому розумінню функцій мови у кризовому дискурсі, формує підґрунтя для подальших студій у сфері духовно-мовної підтримки в умовах війни.

Ключові слова: церковна проповідь, релігійний дискурс, риторика, війна, духовність, мовні засоби, патріотизм.

SUMMARY

The bachelor's thesis is dedicated to the study of linguistic means used in church sermons delivered during the full-scale war in Ukraine, regarded as a tool of spiritual support for society. The work examines the theoretical foundations of religious discourse, the genre and stylistic features of sermons, and the communicative-pragmatic strategies of church language in conditions of existential crisis.

The research analyzes lexical, syntactic, and stylistic devices employed in sermons to shape national identity, foster moral resistance, and reinforce spiritual unity. The object of study includes sermons by Metropolitan Onufriy (UOC) and His Beatitude Sviatoslav (UGCC), which enables a comparative analysis of the linguistic strategies of two religious denominations within a shared communicative space. Special attention is paid to the expression of empathy, the transmission of Christian moral values, and the sacralization of suffering in religious communication.

The study applies descriptive, stylistic, and discourse analysis methods. The practical significance of the thesis lies in its potential application in courses on stylistics, rhetoric, crisis communication, media linguistics, and religious studies. The research is relevant in the context of comprehending the church's role as a moral authority during social upheavals and in exploring linguistic mechanisms capable of supporting the community. The interdisciplinary nature of the work contributes to a deeper understanding of the functions of language in crisis discourse and provides a foundation for further studies in the field of spiritual and linguistic support during wartime.

Keywords: church sermon, religious discourse, rhetoric, war, spirituality, linguistic means, patriotism.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНИХ ЗАСОБІВ У ЦЕРКОВНИХ ПРОПОВІДЯХ	10
1.1. Проповідь як жанр церковного мовлення	10
1.2. Лінгвостилістичні особливості релігійного дискурсу	12
1.3. Роль проповідей у формуванні духовного опору і підтримки	14
РОЗДІЛ 2. КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОПОВІДЕЙ У КОНТЕКСТІ ВІЙНИ	19
2.1. Змістові домінанти проповідей під час повномасштабної війни.....	19
2.2. Актуалізація тем страждання, надії, віри та перемоги	21
2.3. Стратегія мовленнєвого впливу та комунікативна етика священнослужителя у часи випробувань	23
РОЗДІЛ 3. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МОВНИХ ЗАСОБІВ У ПРОПОВІДЯХ ГЛАВИ УГКЦ БЛАЖЕННІШОГО СВЯТОСЛАВА Й МИТРОПОЛИТА УПЦ ОНУФРІЯ	28
3.1. Лексичні засоби : патріотична лексика, біблійна образність, емоційно-забарвлена лексика	28
3.2. Синтаксичні конструкції: риторичні запитання, повтори, паралелізм	36
3.3. Стилістичні фігури: метафора, алегорія, звертання	41
ВИСНОВКИ	46
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	47
ДОДАТКИ	50

ВСТУП

Актуальність дослідження. У часи глибоких потрясінь, таких як повномасштабна війна, церква стає головним об'єктом моральної підтримки та суспільної єдності. Церковні проповіді впливають на суспільні настрої, зміцнюють віру та патріотизм. Мова як інструмент впливу є основною у формуванні суспільної думки. Мовні засоби, які використовуються в церковних проповідях відіграють важливу роль в передачі емоцій та в обміні їх з спільнотою. Аналіз цих засобів, допомагає зрозуміти, як мова працює в екстримальних ситуаціях, наприклад, таких як війна. Повномасштабне вторгнення змінила тематику й риторичку багатьох церковних текстів. У церковних проповідях частіше почали використовувати слова про героїзм, патріотизм, віру та людські переживання. Тому цей процес вимагає фіксації змін задля вивчення їх у мовознавчому аспекті. Попри збільшення публікацій про роль церкви під час війни, ця тема залишається недостатньо вивченою. Лінгвістичний аналіз церковних проповідей як особливого жанру духовної комунікації є важливим для вивчення, бо саме в цьому жанрі розкриваються переживання людини в периферії віри.

Проблематика. Церковна проповідь у воєнний час змінює традиційні, комунікативні пріоритети: крім традиційного релігійного повчання, церква повинна приймати нові виклики й давати відповіді на важливі питання громадськості. Основним викликом церковних проповідей під час війни є поєднання богословської лексики з воєнною термінологією: як гармонійно говорити про воєнний, кривавий конфлікт, поєднуючи це з біблійною мораллю та додаючи слова, про те як важливо бути милосердним у такий складний час. Також, однією з важливих проблем є відсутність сталих моделей вивчення релігійного дискурсу під час екстримальних подій. У цьому контексті, постає потреба не тільки в вивченні мовних засобів, а й вивчення емоційного впливу та

соціокультурного значення церковних проповідей. Таким чином, можна зазначити, що тематика війни у церковних проповідях є складною й

багаторівневою структурою, яка потребує детального вивчення й глибокого лінгвістичного осмислення.

Об'єкт дослідження. Об'єктом дослідження є церковні проповіді, виголошені під час повномасштабного вторгнення в Україні, починаючи з 2022 року.

Предмет дослідження. Мовні засоби (лексичні, стилістичні, синтаксичні, риторичні), що використовуються у церковних проповідях для вираження духовної підтримки, морального осмислення війни, патріотичного піднесення та консолідації суспільства.

Мета дослідження. Охарактеризувати мовні засоби, які використовуються в церковних проповідях у період повномасштабної війни в Україні, з метою виявлення їхньої функціональної ролі у духовній підтримці суспільства, формуванні патріотичного світогляду та морального спротиву.

Завдання дослідження. Зібрати та систематизувати текстовий матеріал з церковних проповідей, виголошених під час повномасштабного вторгнення. Визначити основні релігійно-суспільні акценти в проповідях цього періоду. Дослідити риторичні прийоми, які використовують задля емоційного впливу та переконання слухачів. Оцінити роль мови церковної проповіді як інструмент моральної підтримки та формування національної єдності.

Методологічні основи дослідження. Методологічну базу дослідження становить поєднання сучасних лінгвістичних підходів до релігійної комунікації. Основою аналізу є такі методи: описовий (використовується для систематизації мовного матеріалу церковних проповідей, а також для вивчення лексичних, синтаксичних і морфологічних засобів у їх структурі); стилістичний аналіз (допомагає виявити функції стилістичних фігур, емоційно забарвлених конструкцій та інших виражальних засобів); дискурсивний аналіз (спрямований на вивчення проповіді як елементу релігійного дискурсу, що реалізується в публічному просторі з метою впливу на громадськість).

Наукова та практичність значимість дослідження. Дослідження мовних засобів у церковних проповідях є малодослідженою темою у сучасній лінгвістиці. Тому аналіз комунікативних особливостей в умовах кризових ситуацій сприяє глибшому розумінню функцій мови, як одному з інструментів впливу. Також, варто додати, що дане дослідження є важливим внеском у кризову риторичку, бо проповіді як жанр публічної комунікації у період війни мають специфічну аргументацію. Дослідження має наукове значення ще й тому, що перетинається з багатьма іншими дисциплінами, такими як теологія, соціолінгвістика та медіалінгвістика. Щодо практичної значимості, то матеріали дослідження можуть бути впроваджені в курси лінгвістики, релігієзнавства, журналістики й інших наук. Варто додати, що церковні проповіді мають також й суспільну користь, яка відіграє роль моральної підтримки, отже дослідження сприяє розумінню, як мова допомагає суспільству пережити травматичні, складні події.

Отже, дослідження мовних засобів церковних проповідей, дозволяє виявити, як мова служить інструментом консолідації суспільства. Тому, такий аналіз є не лише науково значущим, а й має вагому практичну цінність для розуміння сучасної релігійної комунікації, особливо у період повномасштабної війни.

Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНИХ ЗАСОБІВ У ЦЕРКОВНИХ ПРОПОВІДЯХ

1.1. Проповідь як жанр церковного мовлення

Проповідь – це ораторський твір релігійного змісту, що традиційно виголошується під час Богослужіння з метою розкриття духовного та морального сенсу прочитаного біблійного тексту, важливої події в житті вірян. Проповідь є важливим аспектом церковної комунікації, через яку священнослужителі звертаються до громади, намагаючись вплинути на її духовний розвиток і моральний стан. Згідно з церковними канонами, право виголошення проповіді належить виключно особам, які мають священничий сан (єпископ чи священник). Це правило підкреслює важливість авторитетності проповідника та його здатність правильно інтерпретувати священні тексти для духовного збагачення слухачів.

Проповіді можна поділити на **два основні типи**: урочисті або епідейктичні проповіді та повчальні або дидактичні проповіді. Епідейктика, як напрям у красномовстві, має на меті викликати певні емоції у слухачів — це може бути похвала, святкування значущих подій, а також засудження негативних явищ або вчинків. Такі проповіді, як правило, створюють емоційний вплив, спонукаючи слухачів до почуття гордості, радості або гніву.

Вивчення проповіді як жанру церковного мовлення є предметом особливої богословської дисципліни — гомілетики, що досліджує методи та функції проповідницької діяльності в релігійній практиці. Гомілетика вивчає, як правильно будувати й структурувати проповідь, як досягати бажаного емоційного та духовного ефекту на слухачів, а також як адаптувати проповідь до умов соціальних і культурних змін.¹

Чітке розуміння суті проповіді має велике значення для практичної діяльності проповідника. Таке знання дозволяє священнослужителю правильно та безпомилково визначати зміст повчань у різноманітних ситуаціях пастирської

¹ Ораторська й учительна проза [Електронний ресурс] // Єпископ Харківський і Богодухівський. – Режим доступу: <https://www.bishop.kharkov.ua/...>

роботи. Однією з головних особливостей церковної проповіді є її богоодкровенне джерело змісту, яке відрізняє її від будь-якої світської промови. На відміну від світського оратора, чий виступ часто базується на особистих поглядах, проповідь має свою основу— Божественне вчення, що передається через Святе Письмо. Ця важлива деталь для проповідництва обумовлює потребу в глибокому розумінні християнства, яке повинно стати основою для свідомого засвоєння вчення Христа послідовниками Церкви.

Вирішення завдань церковного проповідництва передбачає правильну інтерпретацію біблійних текстів і вміння донести їх зміст до слухачів, не спотворюючи його, а також забезпечуючи належний духовний та емоційний вплив на слухачів. Не менш важливим є лінгвістичний аналіз мовлення проповідників, адже саме через мову в релігійному спілкуванні, зокрема під час богослужінь у храмі, вірянам передаються істини, які стають ключовим аспектом для побудови їхнього життя. Індивідуальна мовна картина світу, сформована священнослужителями, впливає не лише на релігійну спільноту, а й на ширші суспільні уявлення про добро, милосердя, сенс страждання тощо.²

Найякісніші проповіді, що мають релігійне, лінгвофілософське, соціолінгвістичне, лінгвокультурологічне спрямування, не лише роз'яснюють тексти Святого Письма, а й активно впливають на формування моральних орієнтирів, виховують суспільство, пропонують моделі поведінки в умовах складних соціальних трансформацій. Такі проповіді виконують роль духовного наставника, що допомагає людям орієнтуватися в умовах сучасних викликів — війни або моральної кризи.

Мовна картина світу проповідника виявляється через систему ключових концептів — так звану концептосферу, яка є невід'ємною частиною для розуміння глибинного сенсу комунікації. Саме через неї реалізується семантичне ядро

² Проповідь і її значення в Церкві Христовій [Електронний ресурс] // Богословська скарбниця. – Режим доступу: http://www.bogskarb.com/?page_id=1417

проповіді, що містить зашифроване духовне послання до громадськості, покликане не лише інформувати, а й надихати, спрямовувати та формувати духовну свідомість.³

Отже, церковна проповідь є особливим й важливим жанром релігійного мовлення, що поєднує в собі морально-виховну, духовну та соціокультурну функції. Вона ґрунтується на богоодкровенному джерелі й спрямована на духовне формування особистості та громадськості. Завдяки своїм риторичним засобам, моделі і концептосфері мовлення проповідника, проповідь не лише тлумачить священні тексти, а й відповідає на актуальні виклики часу, формуючи моральні орієнтири та світоглядні переконання вірян.

1.2. Лінгвостилістичні особливості релігійного дискурсу

Релігійний дискурс є багатовимірним утворенням, у структурі якого поєднуються мовленнєві жанри, акти, висловлювання, а також тексти релігійного змісту. Усі ці складові формують систему численних взаємопов'язаних рівнів комунікації, що накладаються та перетинаються. У межах цього підходу релігійний дискурс розглядається не лише як інституційна форма комунікації, а й як особистісно орієнтована, прикладом цього є молитва.

Молитва, як стверджують дослідники конфесійних текстів, є основним жанром релігійного дискурсу — найдовершенішим релігійним актом, що являє собою діалог, розмову з Богом. Вона є основою релігійного мовлення, що охоплює, прохання, подяку, поклоніння та покаєння.⁴ За християнською традицією молитва ґрунтується на вірі в трансцендентність Бога та Його присутність у житті кожної людини, що виявляється у втіленні Ісуса Христа. Релігійна молитва проявляється у різних формах як у вербальній, так і в невербальній: молільник хреститься, схиляється, зводить очі догори або стає на коліна. Це є не лише актом комунікації,

³ Городецька В. А. Концептосфера релігійного дискурсу (на матеріалі проповідей Глави УГКЦ С. Шевчука) // Науковий часопис Криворізького державного педагогічного університету. Філологічні науки. – 2022. – Том 33 (72), № 1, ч. 1. – С. 9.

⁴ Ваврінчик Р. Я. Лінгвістичні особливості теологічного дискурсу як складового компоненту релігійного дискурсу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.academia.edu/...>

а й формою експресії віри. У молитві, як і в побутовому діалозі, людина звертається до Бога, називає Його, і водночас — висловлює свої думки. Молитва набуває автономності й справжньої цінності, зосереджуючи в собі позиції віри, надії та любові — основні складники релігійної свідомості.

Молитовна стратегія релігійного дискурсу відображає сутність єднання людини з Богом. Наприклад, символом благословення у християн є акт становлення на коліна. Цей жест свідчить про покірність перед Богом. Далі в молитві йдеться про звеличення адресата — перерахування атрибутів Бога, що має розкривати Його велич. Заключна частина включає прохання, яке становить основу в прототипному тексті молитви. Благання нерозривно пов'язане з вдячністю, тоді як покаяння — це умова, що може як починати, так і завершувати молитву. Молитва тяжіє до мінімізації тексту — адже Бог всевідаючий, тому пояснення намірів не має сенсу. Саме тому в релігійній практиці багатьох конфесій поширені молитви без слів — акти сакрального мовчання або духовного співу. Ефективність молитви не залежить від зрозумілості її мовної комплектації: навіть тексти, виголошені стародавніми мовами, вважаються правильними й дієвими. Голосне, декламаційне читання молитви, на думку деяких лінгвістів, може призводити до іллокутивного самознищення релігійного дискурсу.⁵

У межах теолінгвістики релігійний дискурс розглядається як предмет глибокого лінгвістичного аналізу. Дослідження його структури, функцій та стилістичних засобів має сприяти кращому розумінню релігійної мови громадськістю. Окрім інтерпретації, важливим завданням є встановлення зв'язків між релігійною мовою і загальнолюдськими цінностями, які є закодованими у мовленні. Вербальні особливості релігійного стилю мають спільні характеристики для різних лінгвокультурних спільнот. Серед них виокремлюються: оцінна спрямованість тексту, використання сакральної лексики, цитування Святого Письма як засобу структуризації й організації тексту, а також повтори. Позитивні

⁵ Одарчук Н. А., Приварська Н. П. Структурно-функціональні особливості релігійного дискурсу // Науковий вісник ВНУ імені Лесі Українки. – 2008. – С. 45, 47.

заповіді виражаються через систему символів, які виступають у ролі знаків або нагадувань.⁶

У межах релігійного дискурсу варто виділяти первинні та вторинні мовні жанри. До первинних належать псалми, притчі, молитви — індивідуальні, типізовані зразки, що втілюють структурно-семантичні моделі. Вторинні жанри це інтерпретації первинних — приклади: проповідь, сповідь. Кожен жанр оперує прототипними текстами, що включають прецедентні імена, ситуації й вислови. До прецедентних імен належать як загальні (наприклад, «ангел», «сатана»), так і власні: «Ісус», «Ілля», «Мойсей», «Микола Чудотворець», «Магдалина», «Іуда». Деякі власні імена (наприклад, «Адам», «Єва») внаслідок частоти повторювання стали загальними назвами. Прецедентні вислови можуть функціонувати в кількох формах: канонічній (без змін), трансформованій (зі зміщенням смислового акценту), контамінованій (об'єднання кількох висловів) або зі зміненим смисловим вектором.

Прецедентні ситуації у релігійному дискурсі теж відіграють важливу роль. Яскравим прикладом є зрада Ісуса Христа — ситуація, що стала «еталоном» зради загалом. Вона інтерпретується в повсякденному мовленні через символічне ім'я «Іуда». Дискурсивні формули релігійного мовлення включають кліше й усталені мовні звороти, які визначають тип дискурсу: «Брати й сестри», «Царство Небесне», «Різдво Христове», «Син Божий», «Амінь» тощо. Сукупність цих елементів забезпечує функціонування релігійного дискурсу як особливої системи комунікації, що поєднує сакральне з буденним, духовне з мовним.⁷

Отже, релігійний дискурс є багатограним феноменом, що поєднує мовні, культурні, соціальні та духовні аспекти комунікації. Як об'єкт теолінгвістики, він вимагає комплексного підходу до аналізу, що охоплює дослідження жанрової структури, функціональних особливостей, вербальних і невербальних засобів

⁶ Нідзельська Ю. М. Основні лінгвокультурологічні особливості єврейського англомовного релігійного дискурсу // Наукові записки ЖДУ імені Івана Франка. – 2016. – С. 144.

⁷ Гончаренко А. В. Компоненти релігійного дискурсу / Миколаїв: Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського. – С. 66.

вираження. Молитва, як центральний жанр релігійного мовлення, виявляє взаємодію мовця з трансцендентним адресатом — Богом, де лінгвістичні засоби слугують інструментом діалогу та духовного самовираження. Прецедентні імена, вислови та дискурсивні формули є структурними елементами, що формують, зберігають і підтримують ідентичність релігійного дискурсу в межах певної культурної традиції. Вивчення релігійного мовлення сприяє глибшому й точному розумінню не лише лінгвістичних закономірностей, а й духовно-моральних цінностей, закладених у мовній картині світу віруючої людини.

1.3. Роль проповідей у формуванні духовного опору і підтримки

Християнське богослов'я, як складова релігійної традиції, відіграє надзвичайно важливу роль у формуванні моральних й духовних орієнтирів, як індивідуальної особистості, так і суспільства загалом. Воно функціонує разом з такими потужними формами впливу, як філософія, література, і водночас проникає в соціальну площину світського середовища.

З погляду Церкви, богослов'я не є замкненою системою виключно для внутрішнього користування — воно реалізується в діяльності як релігійних інституцій, так і в житті різноманітних громадських ініціатив, інтегруючись у сучасні процеси. Таким чином, богословська думка виступає одним із чинників стабілізації й розвитку глобалізованого світу.⁸

Історія Церкви та еволюція християнської думки свідчать про потужний та вагомий вплив релігії на соціальні, політичні й культурні процеси. Особливо чітко ця тенденція простежується в православному богослов'ї, яке формує базові духовні орієнтири особистості. Через нього відбувається актуалізація ціннісних установок, що здатні мотивувати не лише особистісне зростання людини, але й задавати напрям розвитку для суспільства. Водночас, ці процеси є складними, суперечливими та часто конфліктними, особливо в контексті протистояння між

⁸ Що таке проповідь [Електронний ресурс] // Style.co.ua. – Режим доступу: <https://style.co.ua/shho-take-propovid/>

традиційними моделями та новими, зокрема тими, що базуються на сучасних медіа і цифрових технологіях.

У сучасному релігійному середовищі спостерігається активний пошук форм оновлення та покращення місіонерської діяльності. З одного боку — це певна форма спорідненості з інформаційним суспільством, з іншого — прагнення до автентичності та збереження традицій. Необхідно визнати, що життя Церкви не завжди узгоджується з законами суспільного розвитку.

Однак саме в цьому і полягає її сенс: навіть під тиском соціальних змін вона зберігає сталість духовної ідентичності.⁹ Літургія, зокрема її богослужбова складова, виступає унікальним засобом духовного оновлення та соціально-культурної єдності. Вона не лише відображає сталість зв'язку між людиною і Богом, але й виконує роль регулятора новацій — визначаючи та підкреслюючи межі можливих змін у релігійній практиці. У цьому контексті важливу роль відіграють псалми. Їх поетична форма, емоційна насиченість і універсальність роблять їх незамінним складником богослужіння.

Псалми мають функцію молитовного інструменту, також вони є засобом катехізації та джерелом духовної підтримки для вірян. Псалми є органічною частиною Церкви, супроводжуючи найважливіші для вірян свята — Різдво й Великдень. Вони створюють атмосферу сакральної спільності, об'єднуючи парафіян у спільному духовному переживанні. Крім того, вони мають і навчальну функцію, звертаючи увагу вірян на милосердя, праведність, добро і велич Бога. Проповіді, побудовані на основі псалмів, слугують ефективним засобом духовного та морального виховання, збагачуючи внутрішній світ людини через біблійний зміст.¹⁰

Проповідь як жанр релігійного мовлення займає особливе місце у християнській традиції. Вона не обмежується лише публічним зверненням до

⁹ Скарбниця духовної поезії [Електронний ресурс] // Божий скарб. – Режим доступу: http://www.bogskarb.com/?page_id=1560/

¹⁰ Роль біблійних текстів у християнській літургії [Електронний ресурс] // Розумні ідеї. – Режим доступу: <https://rozumni-ideyi.com/...>

авдиторії — це глибокий акт духовної комунікації, що має на меті передати моральні істини, актуалізувати біблійні принципи й вчення та надихнути до духовного вдосконалення. В умовах цифрової епохи проповіді трансформуються — вони стають доступнішими через онлайн-платформи, що дозволяє охопити значно ширшу аудиторію.¹¹

Зміст проповіді часто торкається важливих життєвих питань, підштовхуючи та надаючи слухачам “їжу” для переосмислення власного способу життя. Особливе місце займають проповіді, що ґрунтуються на текстах Нагірної проповіді Ісуса Христа. Саме в цьому фрагменті Нового Завіту зосереджено головні моральні й духовні принципи християнства — милосердя, смирення, прощення. Ісус закликає не лише дотримуватись норм, але й брати на себе відповідальність за свої вчинки та наміри, оскільки внутрішнє духовне життя має безпосередній вплив на поведінку людини.

Таким чином, християнське богослов'я, літургія, псалми і проповідь утворюють цілісну, нерозривну систему впливу на морально-духовне становлення особистості та спільноти. Вони не лише слугують збереженню релігійної ідентичності в умовах глобалізації, але й відкривають нові шляхи для духовного просвітлення, комунікації та взаємодії зі світом. Через ці елементи православна традиція зберігає свою актуальність, відповідаючи на виклики часу та формуючи стійке духовне підґрунтя для сучасного суспільства.¹²

Отже, підсумовуючи, можна сказати, що християнське богослов'я, проповідь та псалми є важливими інструментами формування духовності сучасної людини та суспільства загалом. Вони забезпечують ціннісні орієнтири, сприяють моральному вихованню й підтримують єдність церковної спільноти в умовах глобалізації та соціальних трансформацій. Сучасні форми релігійної комунікації, зокрема онлайн-проповіді та інноваційні підходи до катехізації, не нівелюють, а навпаки —

¹¹Рушійна сила християнської проповіді — духовна бесіда на свято святих рівноапостольних Кирила і Мефодія [Електронний ресурс] // МАУП. – Режим доступу: [https://maup.com.ua/...](https://maup.com.ua/)

¹²Роль Нагірної проповіді у формуванні християнської моралі [Електронний ресурс] // Розумні ідеї. – Режим доступу: [https://rozumni-ideyi.com/...](https://rozumni-ideyi.com/)

підсилюють значення традиційних духовних практик, роблячи їх доступнішими й релевантними для сучасної людини.

Висновки до розділу 1

Отже, у першому розділі дипломного дослідження було проаналізовано проповідь як жанр релігійного мовлення, охарактеризовано лінгвостилістичні особливості релігійного дискурсу та з'ясовано роль проповідей у формуванні духовного опору й підтримки. Проповідь постає як складне мовленнєве утворення, що виконує низку функцій — від морального повчання до моральної й духовної підтримки. Релігійний дискурс виявляється багаторівневою системою комунікації, що поєднує вербальні та невербальні засоби, прецедентні тексти, сакральну лексику, мовні кліше та дискурсивні формули. Проповідницька практика функціонує як основний інструмент трансляції християнських цінностей, забезпечуючи зв'язок між біблійними істинами та реаліями сучасного життя. Мовна картина світу, що формується у церковних проповідях, виявляє здатність релігійного слова відповідати на актуальні виклики суспільства.

Крім того, проповідь виконує й забезпечує інтегративну функцію, об'єднуючи вірян навколо спільної духовної ідентичності. Через риторичну проповідь актуалізуються традиційні християнські цінності — любов, терпіння, віра, прощення, що сприяє зміцненню моральних установ суспільства. Сакральний характер змісту проповіді надає їй особливого статусу, що вирізняє її серед інших

жанрів публічного мовлення. Проповідник водночас виконує роль морального авторитета та комунікатора, посередника між Богом і слухачами. У сучасних умовах суспільних потрясінь і війни проповідь набуває нової соціальної значимості, перетворюючись на важливий чинник духовного спротиву, підтримки та консолідації віруючої громади.

Розділ 2. КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОПОВІДЕЙ У КОНТЕКСТІ ВІЙНИ

2.1. Змістові домінанти проповідей під час повномасштабної війни

У контексті війни духовна підтримка населення набуває особливого значення. Під час випробувань, які український народ переживає внаслідок повномасштабного вторгнення Росії, проповіді духовних лідерів стають не лише формою вияву пастирської турботи, але й важливим засобом духовно-психологічної підтримки.

У своїй промові з нагоди 1125-річчя міста Галича Блаженніший Святослав відзначив глибоку символіку Різдва Христового як моменту присутності Бога поруч з людиною у найважчі часи. Він наголосив, що відчуття єдності з Богом дозволяє українцям не почуватися покинутими перед лицем біди, а духовна вісь між Галичем і Києвом – історична й церковна – була й залишається основою національної стійкості. Такі промови звертаються не лише до віри, але й до колективної національної ідентичності, закликаючи українців до духовної єдності, пам'яті про своє коріння та відповідальності перед майбутнім.¹³

Релігійна проповідь у час війни виконує функцію очищення, сприяє моральному оновленню й активізує внутрішній потенціал особистості. Релігія в цьому контексті постає не лише як частина духовної культури народу, але як активний чинник громадської консолідації. Історичний досвід свідчить, що релігія створює тисячолітній людський досвід морального життя, норм співіснування та взаємоповаги. Вона здатна виконувати широкий спектр соціальних функцій – від комунікативної до інтеграційної, ілюзорно-компенсаторної та світоглядної.

З огляду на це, релігійний дискурс у медіапросторі повинен відігравати провідну роль: не лише популяризувати моральні цінності, а й викривати спроби

¹³ Давній Галич — віконвічний свідок української надії [Електронний ресурс] // Синод Єпископів Українсько-Грекокатолицької Церкви (УГКЦ). – Режим доступу: [https://synod.ugcc.ua/...](https://synod.ugcc.ua/)

підміни понять християнських істин сумнівними ідеологіями.¹⁴ Суттєвий резонанс серед українського суспільства викликали висловлювання Папи Римського щодо війни. Попри численні заклики до миру та благодійні ініціативи на підтримку України, деякі його заяви, зокрема про «гавкіт НАТО» чи «непритаманну жорстокість російському народові», спровокували неоднозначну реакцію.¹⁵ Ці слова викликали бурхливі обговорення у соціальних мережах, що виявило чутливість суспільства до релігійного слова і глибоку потребу в автентичності церковного голосу. Водночас Папа закликав вірян до практичної підтримки українців, зокрема – жертвувати кошти, зкономлені на різдвяних витратах. Такий заклик мав на меті зосередити увагу на істинній суті Різдва – милосерді, жертвності й любові. Однак зміна риторики та неоднозначність деяких заяв Папи вплинули не лише на ставлення до його постаті, а й на загальне сприйняття релігії як соціального інституту, здатного впливати на єдність або розбрат у суспільстві.¹⁶

Такі відомі теологи, як Томас Немет, порушують питання ролі богословської науки в умовах війни. На їхню думку, сучасне богослов'я має не лише інтерпретувати події, але й активно сприяти переосмисленню соціальної ролі Церкви. У своїх роздумах Немет підкреслює, що теологія повинна перейти від суто апологетичної функції до критичної, щоб не лише захищати віру, але й допомагати церковним спільнотам уникати ідеологічного під . Зокрема, він підкреслює, що Церкви можуть відігравати важливу роль у процесі зцілення суспільної пам'яті, подоланні травм і формуванні миротворчого діалогу в Україні. Після завершення війни перед релігійними інституціями постане непросте завдання – працювати над справедливістю відновлення довіри та духовного здоров'я нації.

Духовність, що лежить в основі релігійного дискурсу, є глибоко пов'язаною з моральністю. Вона визначає ціннісну орієнтацію особистості, є вектором її

¹⁴ . Левицька Л. Змістові доміанти виховання у формуванні духовно-моральних цінностей молоді // Вісник «Педагогіка». – 2023. – № 1(17). – С. 33.

¹⁵ Димніч Н. Д., Качмар В. М. Релігійна проповідь як медійний жанр в умовах російсько-української війни // Вісник науки та освіти. – 2023. – № 3. – С. 136–138.

¹⁶ «Гавкіт НАТО». Папа Римський шокував новою заявою про причину війни [Електронний ресурс] // Главком. — Режим доступу: <https://glavcom.ua/country/politics/gavkit-nato-papa-rimskiy-shokuvav-novoyu-zayavoyu-pro-prichinu-viyini-842734.html>

внутрішнього розвитку – самовиховання, самоосвіти, самореалізації. Моральність, у свою чергу, проявляється в діях людини й окреслює її ставлення до інших людей.

У єдності ці компоненти формують основну компоненту внутрішнього світу людини, що в умовах війни стає особливо вразливим і, водночас, потребує посиленої опори на духовні орієнтири.¹⁷

Отже, в сучасному українському суспільстві проповіді, як частина релігійного дискурсу виступають важливим складником опору, об'єднання та морального самозбереження. Вони допомагають трансформувати досвід війни в основу для глибшого пізнання себе, своєї віри й національної ідентичності. У цьому процесі особлива роль належить релігійним лідерам, богословам і медіа, які через слово, рефлексію та образ творять духовне майбутнє України.

2.2. Актуалізація тем страждання, надії, віри та перемоги

У сучасному українському контексті, зокрема на тлі війни, що розпочалась в 2014 році і особливо загострилася після повномасштабного вторгнення Росії у 2022 році, теми страждання, надії, віри та перемоги набули особливої уваги та богословської актуальності. Ці поняття більше не залишаються абстрактними категоріями християнського дискурсу, а стають практичним досвідом мільйонів українців. Через призму проповідницького слова, богословських роздумів та духовної практики українських капеланів і архієреїв, страждання стають не карою Божою, а шляхом очищення, оновлення та співпережиття з Христом.¹⁸

Військовий капелан і духівник Семінарії Святого Духа, отець Олександр Халаїм, у своїх зверненнях до воїнів та мирного населення розвінчує поширену, але богословськи некоректну думку про те, що страждання це покарання від Бога. Навпаки, священник підкреслює: "Бог не карає, а допускає страждання, здебільшого через те, що ми не можемо чи не хочемо співпрацювати з Ним". У

¹⁷ Як пізнавати і свідчити істину в часі війни: виклики для богослов'я [Електронний ресурс] // РІСУ. – Режим доступу: [https://risu.ua/...](https://risu.ua/)

¹⁸ Христос страждає в тілі України — і воскресає в нас [Електронний ресурс] // Високий Замок. – Режим доступу: [https://wz.lviv.ua/...](https://wz.lviv.ua/)

цьому підході чітко прослідковується ідея свободи волі як основи богословської антропології. Людина, як співтворець із Богом, здатна або відкритися Його діянню, або замкнутися у своєму егоїзмі, що, в свою чергу, призводить до нищівних наслідків, зокрема й на рівні національних трагедій, як-от війна.

За словами о. Олександра, вкрай важливо не дозволити болю перетворити людину на замкнену істоту, яка закривається від зовнішнього світу. Переживання не повинні ставати кліткою, а мають бути поштовхом до переосмислення життя. Він звертає увагу на слова Клайва Льюїса: "Страждання фізичне чи духовне нам не до вподоби", — і підкреслює, що саме в період війни ми не можемо перекладати всю відповідальність за зло виключно на диявольські сили. Джерелом страждання стає конкретний вибір людей, які відмовляються йти шляхом добра, істини й співпраці з Богом. Ця думка перегукується з біблійним баченням людини як носія відповідальності за наслідки свого морального вибору.

Далі капелан висловлює фундаментальну тезу: "Наші страждання згодом стануть новою землею, по якій ми маємо йти". Тобто страждання — це не лише біль, але й платформа для відновлення душі. Співпережиття, чуйність до болю іншого, милосердя — саме ці якості повинні стати фундаментом суспільного життя в умовах війни. Таким чином, духовне оновлення, яке базується на співстражданні, є шляхом до воскресіння не лише окремої людини, а й усього народу.¹⁹

Цей вагомий акцент на відродженні через біль знаходить своє підтвердження і в різдвяному посланні митрополита Михаїла, який, говорячи про свято Різдва Христового, зазначає: "Без любові до ближнього християнин не може називати себе учнем Христовим". У цих словах звучить не лише заклик до моральної й духовної відповідальності, а й до дії: любов в умовах війни має конкретні особливі аспекти— допомога пораненим, підтримка військових, молитва за полонених. Митрополит також наголошує, що вже третій рік народ терпить великі страждання, але водночас зростає морально й духовно, демонструючи світові силу справжнього спротиву.

¹⁹ Страждання. "Новим створінням ми стаємо коли бачимо сенс у переживанні" — військовий капелан, отець Олександр Халаїм [Електронний ресурс] // Радіо Марія. – Режим доступу: [https://radiomaria.org.ua/...](https://radiomaria.org.ua/)

Його слова: "Ми плачемо разом із тими, хто втратив близьких, молимося за тих, хто захищає нашу Батьківщину", — є прикладом християнської солідарності й консолідації як духовної практики, вкоріненої у самій природі Церкви.

Особливе місце в богословському осмисленні страждання займає зв'язок між пасхальним досвідом Воскресіння Христового і сучасною українською реальністю. У зверненнях митрополита Михаїла свято Пасхи постає не як символ перемоги над смертю лише у минулому, а й як приклад живої реальності, що виявляється у стражданнях українського народу. Воскресіння Христа — це джерело надії, яке допомагає людям навіть у найтемніші моменти війни. Митрополит стверджує: "Це Він, переможно розбиваючи кайдани, не порушивши гробних печатей, виходить зі смерті... Це Він зодягає те, що смертне, саме страждання кожного з нас, красою та силою безсмертя".

Тому, саме через це, теми страждання і надії не є антагоністами, а творять глибоку, внутрішню, духовну єдність. Надія, як богословська чеснота, проявляється не в абстрактних речах, а у конкретних вчинках: у жертвності воїнів, у служінні медиків, у вірності викладачів і батьків, які, попри небезпеку, передають дітям знання, цінності віри, добра і справедливості. Цей живий образ надії є уособленням слів апостола Павла: "Бо в надії ми спасенні" (Рим. 8:24).²⁰

Таким чином, в українському релігійному дискурсі часів війни страждання не є кінцевою зупинкою, а є переходом до надії, віри і перемоги. Надія в цьому контексті не заперечує наявність реального болю, але трансформує його, відкриваючи перспективу воскресіння й як духовного так і морального оновлення.²¹ Як підкреслює митрополит Михаїл: "Україна є тепер осередком глобальних змін. Тому з таким трепетом люди в усьому світі чекають на свідчення надії з України". Це свідчення формується щодня — в окопах, лікарнях, храмах,

²⁰ Чеснота надії в духовному в житті [Електронний ресурс] // УГКЦ. – Режим доступу: <https://ugcc.ua/>...

²¹ Отці церкви про надію [Електронний ресурс] // Українська Греко-Католицька Церква. – Режим доступу: <https://ugcc.ua/data/otsti-tserkvy-pro-nadiyu-6320/>

класах, на полі бою і в молитві, — і є найкращим прикладом того, як віра і страждання народжують нове життя, що веде до перемоги.²²

Таким чином, досвід війни в Україні гостро актуалізував духовні теми, які в мирний час часто залишалися непомітними для звичайних громадян. Страждання, як вияв спільної долі народу, набуло глибокого богословського змісту, відкриваючи шлях до внутрішнього очищення, балансу та національно-патріотичного єднання. Надія, укорінена у вірі воскреслого Христа, стала джерелом сили та натхнення для мільйонів українців, а віра — основою витривалості, милосердя, добра та готовності до самопожертви. Саме через духовний досвід страждання формується християнське бачення перемоги — не лише як військового чи політичного тріумфу, а як перемоги світла над темрявою, людяності й любові над злом.

2.3. Стратегія мовленнєвого впливу та комунікативна етика священнослужителя у часи випробувань

Релігійний дискурс, характеризують як компоненти з високим ступенем ритуалізованості та прагненням до впливу на свідомість адресата. У проповідях священнослужителі використовують різноманітні мовленнєві стратегії, спрямовані на утвердження віри, моральних цінностей та надання надії. Зокрема, застосовуються висловлювання з превентивною семантикою, які виражають комунікативний намір мовця запобігти певним діям, що в релігійному контексті означає недопустити вчинення гріховних вчинків.

Такі стратегії сприяють формуванню моральної поведінки та духовного зростання вірян. Крім того, священнослужителі використовують найрізноманітніші мовні засоби, які допомагають вірянам краще зрозуміти складні духовні поняття. Наприклад, війна може виступати символом духовної боротьби

²² Різдвяне послання митрополита Михаїла: віра, надія і молитва за Україну [Електронний ресурс] // Українська Православна Церква. – Режим доступу: [https://patriarchia.org.ua/...](https://patriarchia.org.ua/)

між добром і злом, а мир — як стан гармонії з Богом. Такі образи сприяють більш точному осмисленню подій та власного місця в них.²³

Щодо етики, то етика комунікації священнослужителя вимагає дотримання принципів щирості, поваги до гідності слухача та відповідальності за вплив його слів на громадськість. У часи жорстоких подій, таких як війна, особливо важливо уникати маніпуляцій та забезпечувати прозорість і чесність у спілкуванні.²⁴

Священнослужитель повинен бути джерелом надії, підтримки та духовного орієнтиру для своєї спільноти, дотримуючись високих етичних стандартів у своїй комунікації. У цьому контексті є також важливим здатність священнослужителя бути емпатичним й вміти співпереживати. Він повинен бути готовим вислухати, підтримати та надати духовну пораду тим, хто переживає втрату, страх чи інші труднощі. Це вимагає не лише глибоких знань, але й особистої зрілості та духовної сили.²⁵

Повномасштабна війна поставила перед Церквою нові виклики в сфері комунікації. Необхідність швидкого реагування на події, підтримка вірян та забезпечення духовної присутності в умовах обмеженого фізичного контакту вимагають створення нових комунікативних стратегій. Церква активно використовує цифрові платформи для трансляції богослужінь, поширення проповідей та надання духовної підтримки. Це дозволяє зберігати зв'язок з вірянами та забезпечувати їх духовні потреби навіть у найскладніші часи.²⁶

Зокрема, Українська Греко-Католицька Церква (УГКЦ) активно впроваджує цифрові технології для комунікації з вірянами. Використання соціальних мереж, онлайн-трансляцій та мобільних додатків дозволяє забезпечити постійний зв'язок з громадськістю, надавати духовну підтримку та поширювати важливу інформацію. Крім того, священнослужителі активно співпрацюють з капеланськими службами,

²³ Калініченко Т. М. Розробка комунікаційної стратегії релігійної організації під час війни та повоєнний період (на прикладі РМ "Карітас-Спес Україна"): магістерська робота. – Львів, 2023. – С. 8–9.

²⁴ Матеріали Декади місійності: оновлені молитви та роздуми в умовах війни [Електронний ресурс] // Синод Єпископів УГКЦ. – Режим доступу: [https://synod.ugcc.ua/...](https://synod.ugcc.ua/)

²⁵ Нунцій Кульбокас: завдання Церкви в час війни — нести світло посеред темряви [Електронний ресурс] // Римсько-Католицька Церква в Україні. – Режим доступу: [https://rkc.org.ua/...](https://rkc.org.ua/)

²⁶ Чи змінилось ставлення до посту за роки війни: відповідь священнослужителі Франківська [Електронний ресурс] // Інформатор. – Режим доступу: [https://if.informator.ua/...](https://if.informator.ua/)

надаючи духовну підтримку військовим та їхнім родинам. Це включає не лише проведення богослужінь, але й особисті бесіди, духовне наставництво та допомогу в подоланні психологічних травм.²⁷

Отже, у періоди війни та інших соціальних потрясінь роль священнослужителя як духовного лідера та комунікатора набуває особливої уваги. Ефективне використання мовленнєвих стратегій та дотримання високих етичних стандартів у комунікації дозволяє священнослужителям надавати необхідну духовну підтримку, зміцнювати віру та надію вірян, а також сприяти консолідації спільноти. Адаптація до нових умов, зокрема використання цифрових технологій, дозволяє Церкві залишатися близькою до своїх вірян навіть у найскладніші часи.

Висновки до розділу 2

²⁷ Церковну комунікацію проаналізували на синоді єпископів [Електронний ресурс] // УГКЦ. – Режим доступу: [https://ugcc.ua/...](https://ugcc.ua/)

Проповідь як жанр релігійного дискурсу виконує не лише духовно-повчальну, а й глибоку комунікативну й інтенційну функцію. В умовах війни її прагматичний потенціал значно зростає, оскільки вона перетворюється на інструмент консолідації, мобілізації, психологічної підтримки, формування патріотизму й національної ідентичності. У воєнний час релігійна комунікація набуває особливого статусу: вона має не лише духовно-моральний, а й соціально-політичний вимір, що змінює як зміст, так і форму проповідей.

Однією з ключових комунікативних особливостей проповідей у контексті війни є її характерний напрямок до адресата. Священник звертається до конкретної цільової аудиторії – військових, біженців, родин загиблих. Цей безперечно важливий контакт передбачає емоційну близькість, співпереживання, використання таких засобів, як апеляція до спільного досвіду, болю, втрати, що підсилює ефективність мовленнєвого впливу. Така риторика має на меті не лише пояснення біблійних істин, а й надання безпосередньої підтримки й духовного зміцнення. У прагматичному плані особливу роль відіграє комунікативний намір, тобто інтенція проповіді. У мирний час це може бути навчання, заохочення до християнського життя. У час війни інтенції змінюються: вони спрямовані на підняття духу, консолідацію громади, мобілізацію на боротьбу з агресором, переосмислення страждань у контексті Божого промислу, утвердження віри у перемогу та справедливість. Проповідь стає інструментом духовного опору, морального орієнтира в світі воєнних випробувань. Важливу роль відіграє мовленнєва тактика підсилення мовленнєвого впливу: священники активно використовують риторичні питання, повтори, цитати зі Святого Письма, історії з життя святих, воєнні паралелі з біблійними сюжетами. Зокрема, образи Давида і Голіафа, Іова, Іуди, мучеників першої церкви часто з'являються в проповідях як символи страждання, але й перемоги віри. Це дозволяє вірянам ідентифікувати власний досвід з досвідом священної історії, побачити сенс у випробуваннях, що випали на долю народу. У сучасних проповідях військового часу помітна також

модернізація релігійного дискурсу. Священники використовують актуальну лексику – «окупант», «терор», «злочин», «захист», «герої», «свобода» – вводячи у проповідь поняття, які формують спільний ідеологічне уявлення. З'являється своєрідна сакралізація війни, коли боротьба народу проти агресора осмислюється як боротьба добра зі злом, а захисники Вітчизни – як виконавці Божої волі. Це створює морально-духовні орієнтири, у межах яких війна постає не лише як політичне явище, а як частина метафізичного протистояння. Комунікативно-прагматична специфіка також проявляється у способах підведення до дії. Проповідь у періоді війни не тільки вчить, а й закликає: молитися, допомагати армії, зберігати єдність, не зневірятися. Це перформативне, тобто виконавче мовлення, яке не просто інформує, а виконує дію через слово – надихає, втішає, підштовхує до рішучості. У цьому проявляється її спільність з політичним дискурсом, хоча ціль залишається трансцендентною – порятунок душі. З формального погляду, у проповідях воєнного періоду посилюється емоційно-експресивна забарвлення мовлення. Широко використовуються експресивні лексеми, метафори болю та надії, інверсії, порівняння. Особливе місце посідають молитовні інтермедії, що створюють ефект прямого звернення до Бога у присутності громади, що переживає спільну трагедію. Це сприяє відчуттю єдності, духовної мобілізації, спільного шляху.

Отже, комунікативно-прагматичні особливості проповідей у контексті війни виявляються в адаптації традиційного релігійного дискурсу до нових умов соціального, духовного й національного виклику. Проповідь у цей час стає не лише словом віри, надії, милосердя, а й словом дії, підтримки та національного самоствердження. Її мовленнєвий вплив спрямований на укріплення духовності, морального керівництва та надання сенсу подіям, які важко осмислити раціонально. У цьому проявляється глибока сила слова як чинника національного й духовного спротиву.

Розділ 3. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МОВНИХ ЗАСОБІВ У ПРОПОВІДЯХ ГЛАВИ УГКЦ БЛАЖЕННІШОГО СВЯТОСЛАВА Й МИТРОПОЛИТА УПЦ ОНУФРІЯ

3.1. Лексичні засоби : патріотична лексика, біблійна образність, емоційно-забарвлена лексика

Церковні проповіді мають особливу лексику, яка формується під впливом жарну, мети звернення й аудиторії. Тому в цьому дослідженні запропоновано розглянути, охарактеризувати й порівняти мовні засоби церковних діячів України, таких як глави УГКЦ Блаженнішого Святослава й митрополита УПЦ Онуфрія.

Першим прикладом аналізу лексичних засобів церковної проповіді є проповідь митрополита УПЦ Онуфрія. 24 лютого 2022 року митрополит Онуфрій звернувся до українців з важливими духовно-моральними настановами. Ось фрагмент цього звернення (дивитися додаток А)

З цього фрагменту можна виокремити такі лексичні засоби:

Патріотична лексика:

1. *“Українська Православна Церква завжди була, є і буде зі своїм народом”*
2. *“...любов до своєї Батьківщини”*
3. *“...цілісність і суверенітет нашої держави”*
4. *“...наша Українська земля”, “наш народ”*
5. *“наші воїни”, “захищають нашу цілісність”, “бережуть нашу землю”*

Патріотизм — громадянське почуття, змістом якого є любов до Батьківщини і готовність пожертвувати своїми інтересами заради неї, відданість своєму народові, гордість за надбання національної культури, особливе емоційне переживання своєї приналежності до країни, мови, історії, традицій, готовність діяти в інтересах вітчизни та постати на її захист у разі необхідності.²⁸ Ці слова та вирази висловлюють й виражають любов до Батьківщини, патріотизм й підтримку

²⁸ Патріотизм [Електронний ресурс] // Вікіпедія : вільна енциклопедія. – URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Патріотизм>

українському народу. Функцією патріотичної лексики є солідарність, моральна підтримка й укріплення національної ідентичності. Тому патріотична лексика є важливою складовою церковних проповідей у час повномасштабної війни, саме через забезпечення важливих морально-духовних функцій.

Біблійна образність:

1. *“Кайнове вбивство”* — алюзія на вбивство Кайном Авеля (перший гріх — вбивство).
2. *“син Адама Кайн убив свого молодшого брата Авеля”*
3. *“Божественним шляхом”*
4. *“покаянна молитва”*
5. *“Господь із нами”, “Нехай Господь береже”, “дар життя, який Господь кожному подарував”*

Богословська лексика — сукупність слів якоїсь мови чи діалекту та словниковий склад мови письменника чи художнього твору — це частина лексичної системи мов. До неї належать назви релігійних уявлень, понять і категорій, а також назви дій, процесів, об'єктів, символів і суб'єктів релігійної практики. Ця лексика має обмежену сферу функціонування, що зумовлено замкнутістю цієї тематичної групи, то, зрозуміло, що семантичне поле її є сталим і практично не розширюється. Дана лексика апелює до біблійних подій, символів і понять.²⁹ Основною її функцією є надання морально-духовного сенсу подіям, і також засудження війни й кровопролиття через призму Біблії.

Емоційно-забарвлена лексика:

1. *“Сталася трагедія”*
2. *“...не впадайте в паніку”, “Не треба впадати у відчай”*
3. *“...показати свою мужність”*
4. *“...найбільша ганьба для нас”*
5. *“...особливу любов і підтримку виражаємо нашим воїнам”*

²⁹ Богословська лексика [Електронний ресурс] // Вікіпедія : вільна енциклопедія. – URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Богословська_лексика

6. *“вірю і надіюсь”, “дар життя”*

Емоційно-забарвленою лексику, називають ту лексику, яка викликає сильні емоції, такі як співчуття, надія, любов, тривога. Функцією емоційно-забарвленої лексики є формування емоційного зв'язку з аудиторією, надання надії, тим, хто цього зараз як ніколи потребує.³⁰

Далі, за цими ж критеріями проаналізовано другу проповідь-звернення митрополита УПЦ Онуфрія, яке було опубліковано на каналі Української Православної Церкви в YouTube 20 березня 2022 року (дивитися додаток В)

Патріотична лексика:

1. *"за мир в нашій державі, за мир в Україні"*
2. *"нашу землю, нашу владу, наше воїнство і весь наш український народ"*

Варто підкреслити, що в цьому зверненні патріотичної лексики значно менше на відміну від першої, опублікованої в перший день повномасштабного вторгнення. Але натомість переважає біблійна та емоційно-забарвлена лексика.

Біблійна образність:

1. *"празник Воскресного дня"*
2. *"святителя Григорія Палами, преподобних отців Антонія, Феодосія"*
3. *"всіх преподобних печерських святих"*
4. *"Божественна літургія", "молебень"*
5. *"Пресвята Діва Марія", "прощення наших гріхів"*
6. *"Господь подарував нам мир"*

У цьому зверненні митрополита Онуфрія переважає саме біблійна лексика, а саме звернення до святих, біблійні алюзії й сакральні поняття.

Емоційно-забарвлена лексика:

1. *“сердечно всіх вітаю”*
2. *“...щоб любов перемогла злобу”*

³⁰ Розмовна, просторічна, емоційно забарвлена лексика, молодіжний сленг, екзотизми, пуризм, наукова лексика, філологічні, лінгвістичні, літературознавчі терміни [Електронний ресурс] // Всеосвіта. – URL: <https://vseosvita.ua/library/rozmovna-prostorichna-emotsiino-zabarvlена-leksyka-molodizhnyi-slenh-ekzotyzympuryzmy-naukova-leksyka-filolohichni-linhvistychni-literaturoznavchi-te-636498.html>

3. *“не просто”, “розумне слово”, “добре продовження”, “виважені рішення”*

4. *“Нехай Господь благословить...”*

Позитивна експресія помітно переважає у проповідях митрополита Онуфрія, бо має на меті нести добро й надію для громадськості. Можна прослідкувати це за використанням слів та виразів, які виражають позитивну конотацію “сердечно”, “любов”, “розумне”, “добре”, “благословить”.

Цей фрагмент проповіді можна охарактеризувати, як класичну духовну проповідь, яка гармонійно поєднує в собі, релігійні, моральні й національні мотиви.

Третім прикладом риторики митрополита УПЦ Онуфрія є проповідь, яка була опублікована 8 жовтня 2024 року на каналі Української Православної Церкви в YouTube (дивитися додаток С). У цій проповіді можна чітко відслідкувати, що патріотична лексика згадується без додаткової конкретики й прив’язки до сучасних подій. Тобто, хоч у проповіді і згадується слово війна, але немає жодної згадки про теперішні події війни, тобто лексика є завуальованою, а не конкретною.

Патріотична лексика:

1. *“...наша земля, Русь, рідна земля, місто Київ”*
2. *“...лампада монашого життя засвітилася на святій Київській горі”*
3. *“...люди... запалили свої світильники — у різних кінцях Русі”*
4. *“...щоб мир Божий прийшов на нашу землю”*
5. *“...повернулися додому щасливими, здоровими”*
6. *“...заснував монастир — як символ духовного та культурного центру Русі.”*

Приклади патріотичної лексики в цьому фрагменті проповіді підкреслюють зв’язок з рідною землею, народом й національною духовністю через призму української історії й культури, що є основою консолідації суспільства.

Біблійна образність :

1. *“Во ім’я Отця, і Сина, і Святого Духа”*
2. *“Христос узяв на себе наші гріхи, очистив нас і спас”*

3. *“...люди почали жити новим життям”*
4. *“...обраним сосудом Божим”*
5. *“...жити в мирі, служити Богові”*
6. *“...готуємо себе до вічного життя”*
7. *“...вічне спасіння на небі у Христі Ісусі”*
8. *“...слава, честь і поклоніння... на безконечні віки”*
9. *“...трикратним возгашенням — посилення на богослужбову традицію і числову символіку Трійці.”*

У цій проповіді переважає використання біблійної лексики задля пояснення звичайних речей через призму Святого Письма. Можна помітити часте використання слова “Христос” та “Бог”, що підкреслює безпосереднє значення цього символу для вірян.

Емоційно-забарвлена лексика :

1. *“Дорогі брати і сестри”, “празник”, “преславного Вознесіння”*
2. *“...світлу надію, радість, щастя, мир”*
3. *“...віддати Богові все своє єство”*
4. *“...умоляв, щоби вони жили в мирі”*
5. *“...не для ворожнечі, а для любові”*
6. *“...ми самі себе знищимо”*
7. *“Господь... допомагає нам у всі складні часи”*
8. *“...люди перестали гинути, жили, прославляючи Бога”*

У цьому фрагменті наведені приклади, перш за все, виражають семантику, через почуття, такі як радість, біль й заклик до дії. Також наведений приклад антитези *“...не для ворожнечі, а для любові”*, для того, щоб підкреслити важливість добра й милосердя. Використання звертання таких як *“Дорогі брати й сестри”* апелює до консолідації проповідника з громадськістю, до безпосереднього їх зв'язку.

Наступними розглянемо використання лексичних засобів у церковних проповідях, на прикладі проповідей Глави УГКЦ Блаженнішого Святослава.

Першим прикладом буде наведено проповідь-звернення Блаженнішого Святослава, яка була опублікована 26 лютого 2022 року на YouTube каналі Zhyve TV (дивитися додаток D)

Патріотична лексика :

1. *“Над Києвом українським”*
2. *“Над Києвом, який перемагає”*
3. *“...щоб Україна мала можливість вільно розвиватися”*
4. *“...в імені нашого народу, нашої держави”*
5. *“...обложеного Києва”*
6. *“українській землі”*
7. *“...з української землі”*
8. *“...по обох берегах сивочолого Дніпра — поетичне зображення рідної землі, як живого образу.”*

Блаженніший Святослав у своїй проповіді-зверненні використовує багато різноманітної лексики, яка має патріотичну конотацію. Також часто використовується власна назва *“Києвом”*, *“Києва”* задля підкреслення стійкості й витривалості української столиці. Варто підкреслити, що власна назва *“Київ”* поєднується з прикметником *“українським”*, тобто проповідник підкреслює цими словами те, що Київ — це Україна, наділяючи цим словам багатого духовного та патріотичного наповнення.

Біблійна образність:

1. *“...слово привітання, благословення і подяки”*
2. *“...вітання і підтримки від Святішого Отця Франциска”*
3. *“...словом можна врятувати життя, а мовчанкою – вбити”* — алюзія на біблійне вчення про силу слова
4. *“благословенна ніч”*
5. *“...заступайтеся за тих, хто потребує вашої помочі”* — нагадування про християнський обов’язок милосердя

6. *“...ми, християни, не маємо права мовчати!”* — заклик до дії через релігійні переконання.

У цьому фрагменті Блаженніший Святослав використовує образи, що мають витоки в Святому Письмі або в релігійній символіці, загалом. Також, варто підкреслити, що в даній проповіді патріотична лексика переважає над біблійною, і є основною у цьому зверненні. У цьому прикладі відсутнє цитування Святого Письма, як основного джерела вірян, що є прикладом безпосереднього діалогу зрозумілою мовою для більшості людей.

Емоційно-забарвлена лексика:

1. *“...звертаюся до всіх зі словом привітання, благословення і подяки”*
2. *“...сказати щире спасибі”*
3. *“...гармати – музи мовчать”* — афористичний вираз із глибоким емоційним підтекстом
4. *“...спливаючого кров’ю Києва”*
5. *“...гори трупів і ріки крові”* — метафора, що викликає шок і співпереживання
6. *“...боріться за мир, зробимо усе”*
7. *“...нікому не дано права мовчати”* — емоційний заклик до дії

У своєму зверненні Блаженніший Святослав використовує експресивну лексику задля привернення уваги громадськості, саме завдяки такій лексиці, віряни зможуть почути й зрозуміти слова, сказані проповідником. Глава УГКЦ використовує у своєму зверненні звертання до вірян *“...звертаюся до всіх зі словом привітання, благословення і подяки”*, також висловлює слова подяки *“...сказати щире спасибі”* та емоційно-насичені вирази, такі як метафора *“...гори трупів і ріки крові”* й заклик до дії *“...боріться за мир, зробимо усе”*, *“...нікому не дано права мовчати”*.

Другим прикладом риторики Глави УГКЦ Блаженнішого Святослава буде проповідь, яка була опублікована 25 травня 2024 року на YouTube каналі Zhyve TV (дивитися додаток Е)

Патріотична лексика:

1. *“...герой, який віддав своє життя за Україну”*

2. *“...тим хлопцям подякувати”*
3. *“...гроби героїв України”*
4. *“...покривають собою цілу територію нашої держави”*
5. *“...маркер нашої ідентичності”*
6. *“...реідентифікація — хто є свій, а хто є чужий”*

У своїй проповіді Блаженніший Святослав розкриває тему ідентичності й героїзму, тому використовує такі лексеми як *“герой”*, *“гроби героїв України”*, *“ідентичність”*, *“реідентифікація”*. Використання даних патріотичних лексем допомагає проповіднику пояснити основні проблеми сучасної війни, висвітлити й підкреслити мужність українських воїнів, які воюють проти російських загарбників.

Біблійна образність :

1. *“...продовжує проповідувати своїм тілом”* — алюзія на мучеників і апостолів, які проповідують навіть після смерті
2. *“вічний спочинок”* — традиційний християнський вислів, що позначає життя після смерті
3. *“дивна сила”* — алюзія на дію благодаті чи духовної присутності мученика

Біблійна лексика у цьому фрагменті передається через образи, які мають духовно-релігійний підтекст або перегукуються з християнськими мотивами, без прямих цитувань Святого Письма.

Емоційно-забарвлена лексика:

1. *“...треба тим хлопцям подякувати”*
2. *“...за їхній вічний спочинок молитися”*
3. *“...знаєте, яка сьогодні міняє — міняє мислення”*
4. *“...вважали росіян своїми... вже ніколи їх своїми не назвуть”*
5. *“...гроби героїв України... є маркером нашої ідентичності”*

Емоційно-забарвлена лексика у цьому фрагменті викликає такі емоції, як — смуток, патос, біль, вдячність. Також емоційності додає використання художніх

тропів, таких як антитеза *«важжали своїми» ↔ «вже ніколи не назвуть своїми»*, або метафора *гробу як маркер ідентичності* — символічне означення жертвності як основи національного самовизначення.

Третім прикладом використання мовних засобів під час церковних проповідей є проповідь Блаженнішого Святослава, яка була опублікована 21 листопада 2024 року на YouTube каналі Zhyve TV (дивитися додаток F)

Патріотична лексика:

1. *“Україна почала перемагати”*
2. *“...кафедральний собор у Донецьку”*
3. *“...ці наші території”*
4. *“...звільнимо людей”*
5. *“...наші воїни стоять... не пускаючи ворога”*

Патріотичні лексеми у цьому фрагменті проповіді пов’язані з національною ідеєю, боротьбою за державу й територіальну цілісність. Ці вислови мають безпосередній вплив на громадськість, саме через використання художніх засобів, а саме метафор. Слово *«звільнимо»* означає не тільки фізичне визволення, а й духовне, моральне звільнення від неправди, страху, пригнічення. *Україна* у вислові проповідника персоніфікована: як жива істота, що здатна *«почати перемагати»*.

Біблійна образність :

1. *“...просили соборно у Господа Бога”*
2. *“...вхід у храм як екзарха”*
3. *“...новою сторінкою історії цього екзархату”*
4. *“...владико — традиційне звертання в церковному контексті”*
5. *“...кафедральний собор — символ духовного осердя”*

Проповідник використовує біблійну лексику, не використовуючи прямих цитувань з Святого Письма, натомість він передає символічність проповіді із допомогою біблійних символів та образів, які допомагають у створенні інтенції й цілі проповіді.

Емоційно-забарвлена лексика :

1. *“...почала перемагати — крок за кроком і незворотно”*
2. *“...бажаю вам... щоби ви увійшли у свій кафедральний собор”*
3. *“...як багато єпископів з усього світу приїде на цю подію”*
4. *“...стоять, знаєте, насмерть”*
5. *“...чекають там на правду, на свободу, на справедливість”*

Автор використовує у своїй проповіді експресивну лексику, яка здатна чинити вплив на аудиторію. Проповідник виражає свої думки використовуючи, такі художні засоби, як градація *«крок за кроком і незворотно»*, символізм — *кафедральний собор* є символом мирного повернення, духовної перемоги і повноти влади над українською територією.

Отже, у даному підрозділі було проаналізовано лексичні засоби церковних проповідей митрополита УПЦ Онуфрія й Глави УГКЦ Блаженнішого Святослава. Під час дослідження було з'ясовано, що у проповідях митрополита Онуфрія переважає використання біблійних мотивів задля створення образів й символів через призму Біблії. Натомість Блаженніший Святослав використовує здебільшого просте, зрозуміле громадськості мовлення, яке підкріплене патріотичними й експресивними лексичними засобами, що допомагає ефективніше впливати на духовно-моральне сприйняття вірян.

3.2. Синтаксичні конструкції : риторичні запитання, повтори, паралелізм

Синтаксичні конструкції в церковних проповідях мають свою особливу структуру. Проповідники частіше використовують інверсію, тобто непрямої порядок слів у реченні, цитуючи Святе Письмо, як основне джерело віри. Тому у цьому підрозділі буде проаналізовано використання синтаксичних конструкцій у проповідях митрополита УПЦ Онуфрія й Глави УГКЦ Блаженнішого Святослава. Аналіз буде проводитися на основі проповідей зазначених у підрозділі 3.1.

Першим візьмемо за приклад проповіді митрополита Онуфрія, які він виголошував під час повномасштабного вторгнення (тексти проповідей митрополита УПЦ Онуфрія зазначені у додатках А,В,С)

Риторичні запитання :

•**Риторичне запитання, риторичне питання** — риторична фігура, яка полягає у використанні запитання, що містить у собі ствердну відповідь.³¹ У першій проповіді митрополита Онуфрія за 24 лютого 2022 року немає класичних риторичних запитань у формі питального речення, однак є риторичні твердження, що виконують ту ж саму функцію. *“І найбільша ганьба для нас, що ми воюємо один проти одного.”* — Цей приклад має характер риторичного осуду, який не потребує відповіді. *“Війна між такими народами називається Каїновим вбивством...”* — Цей приклад є формою риторичної аргументації, яка має моральний підтекст. У другому прикладі проповіді за 20 березня 2022 року, митрополит Онуфрій не використовує риторичних запитань у їх формальному вигляді. Однак, є речення, які виконують риторичну функцію, вони не вимагають відповіді, але виражають заклик або переконання. *“Щоб любов перемогла злобу, яка панує над людьми”* — автор закликає до оцінки добра і зла. У третьому прикладі проповіді за 8 жовтня 2024 року митрополит Онуфрій використовує вже більш різноманітні риторичні твердження, наприклад, *“Бог створив людину не для того, щоб ми вбивали одне одного, а щоб любили, допомагали одне одному...”*, *“Бог створив нас не для війни, а для миру, не для ворожнечі, а для любові, не для ненависті, а для поваги...”*

Ці приклади представлені у вигляді риторичних тверджень, які мають елементи протиставлення, які не мають форми запитань, але виконують ту ж саму функцію, спонукаючи слухача до роздумів.

Тепер проаналізуємо використання риторичних запитань Глави УГКЦ Блаженнішого Святослава (тексти проповідей зазначені у підрозділі 3.1.)

У першому прикладі проповіді Блаженнішого Святослава за 26 лютого 2022 року можна прослідкувати, що прямих риторичних запитань там немає, однак є риторичні твердження, які мають ту саму функцію — спонукати до дій або роздумів. Наприклад, *“Музи нехай собі помовкують, але ми, християни, ми, люди,*

³¹Риторичне запитання [Електронний ресурс] // Вікіпедія : вільна енциклопедія. – URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Риторичне_запитання

не маємо права мовчати!”, це риторичне протиставлення посилює заклик до відповідальності громадян. *“Ніхто не має права мовчати!”* — цей приклад риторичного твердження є емоційним й закликає громадськість до дій.

У другому прикладі проповіді Блаженнішого Святослава за 25 травня 2024 року можна відзначити, що як й у першому фрагменті, риторичних запитань немає, але натомість є риторичні твердження з підвищеним емоційним і переконливим навантаженням. Наприклад, *“...вони вже ніколи їх своїми не назвуть”* — емоційне і тверде переконання, яке за інтенцією прирівнюється до риторичного засудження. *“Відбулася реідентифікація — хто є свій, а хто є чужий”* — фактично є непитальним, але водночас є глибоко філософським твердженням.

У третій проповіді Блаженнішого Святослава за 21 листопада 2024 року, проповідник не використовує риторичні запитання, але натомість використав риторичне припущення *“Тоді побачите, як багато єпископів з усього світу приїде на цю подію.”* Цей приклад є непитальним риторичним твердженням, що має урочистий характер передбачення з емоційним підйомом.

Повтори:

Повтор – це «фігура мови, що полягає у дво- або кількарізному використанні в межах контексту в певній послідовності тотожних чи подібних (як у формальному, так і в семантичному аспектах) звуків, слів або їх частин,³² У своїх проповідях митрополит УПЦ Онуфрій використовує різноманітні повтори, таким чином, впливаючи на аудиторію через повторення важливих істин. Наприклад, *“Українська Православна Церква завжди була, є і буде зі своїм народом”* — ця конструкція є трикратним повтором дієслів : була, є і буде ; *“...в любові до Бога, в любові до своєї Батьківщини і в любові один до одного”* — у цьому реченні проповідник використовує анафору: повтор граматичної конструкції *“в любові”*. *“Господь береже... Нехай Господь береже... Нехай Господь буде з нами!”* — повтор початкової конструкції з посиленням духовним закликом. *“Добре добре*

³² Річко Р. Повтор як семантико-стилістична домінанта / Руслана Річко // Наукові записки. Серія: Філологічні науки / Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. – 2022. – Вип. 86. – С. 219. – Режим доступу: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/handle/123456789/2962>

продовження” — повтор прикметника, з точки зору риторики є підресленням й підсиленням позитивного значення. “Щоб... щоб... щоб...” — анафора у ряді речень прохального змісту.

У своїх проповідях Блаженніший Святослав також використовує повтори, задля повторення моральних й духовних істин, про які описано в Святому Письмі. Наприклад, “Над Києвом сходить сонце. Над Києвом українським. Над Києвом, який перемагає. Над Києвом, який витримав...” — це речення є прикладом анафори, повтором початку речення, задля наголосу на символі міцності столиці. “Ми, християни, ми, люди...” — повтор задля виокремлення ціннісного ядра — духовності й гуманності. “Треба тим хлопцям подякувати, треба за їхній вічний спочинок молитися” — повтор конструкції “треба” як форма анафори. “Щоби ваш вхід... щоби з цього моменту...” — анафора, повтор сполучника “щоби” задля створення молитвенного ритму. “Увійшли... увійшли” — повтор задля підкреслення емоційного ефекту.

Паралелізм :

Паралелізм – стилістичний прийом паралельного зображення в художній літературі (особливо в поезії) явищ природи і людського життя через їх зіставлення.³³ Обидва проповідники активно використовують у своїх проповідях паралелізм, як варіант синтаксичної конструкції. Митрополит УПЦ Онуфрій використовує різноманітні приклади паралелізму, наприклад, “щоб вони вимолили у Бога прощення наших гріхів і щоб Господь подарував нам мир” — у цьому реченні автор використав паралельні додаткові конструкції з однаковою структурою. “Щоб ці переговори мали добре продовження, щоб в них були розумні виважені рішення і щоб любов перемогла злобу...” — у цьому реченні було вжито трикратний паралелізм із єдиною граматичною формою “щоб”. “Не для війни, а для миру; не для ворожнечі, а для любові; не для ненависті, а для поваги” — у реченні використаний структурний паралелізм із антитезою.

³³ Паралелізм як стилістичний засіб [Електронний ресурс] // Ukrlib – Українська літературна бібліотека. – Режим доступу: <https://www.ukrlib.com.ua/answers/printit.php?tid=27020>

Блаженніший Святослав також активно використовує паралелізм у своїх проповідях. Наприклад, *“щоб війну зупинити, щоб не гинули невинні люди, щоб Україна мала можливість...”* — у даному реченні використана паралельна побудова з однаковим сполучником *“щоб”*, що допомагає чітко структурувати аргументи. *“В імені нашого народу, нашої держави, в імені обложеного Києва...”* — автор використав граматичний паралелізм, що створює урочистість звернення до вірян. *“Хто є свій, а хто є чужий”* — антитеза у формі паралелізму, що підкреслює вагому зміну в суспільному сприйнятті. *“Наші воїни стоять... не пускаючи ворога. І ми здобудемо... але головне — звільнимо...”* — у реченні використано паралельні дієслівні конструкції, що створюють динаміку заклику й дії. *“З цього моменту, з цієї хвилини”* — повторено граматичну конструкцію з прийменником й іменником задля посилення значущості часу.

Отже, аналіз проповідей митрополита Онуфрія та Блаженнішого Святослава демонструє, що синтаксичні конструкції відіграють важливу роль у формуванні риторичної виразності церковного слова. У текстах обох проповідників переважають риторичні твердження, які, не маючи питальної форми, але все ж спонукають до морального вибору, роздумів або дії. Повтори використовуються як засіб акцентуації ключових понять — жертвності, віри, єдності та духовної стійкості. Паралелізм є характерною рисою синтаксису в їхніх проповідях і слугує способом структурного і ритмічного впорядкування змісту, що посилює емоційний вплив на слухача. Ці синтаксичні конструкції підсилюють духовний зміст промов, роблять їх емоційно насиченими, глибоко переконливими та здатними впливати на формування національної і християнської свідомості.

3.3. Стилiстичнi фiгури : метафора, алегорiя, звертання

Стилiстичнi фiгури є важливою складовою будь-яких ораторських виступiв, а церковнi проповiдi є основним осередком використання даних художнiх засобiв, бо iнодi пряме цитування Святого Письма сприймається громадськiстю, як незрозумiле або складне, тому й для цього проповiдник використовує рiзноманiтнi

способи стилістично підкреслити сказане. Далі, у підрозділі будуть наведені приклади використання стилістичних фігур митрополитом УПЦ Онуфрієм й Главою УГКЦ Блаженнішим Святославом.

Метафора:

• **Метафора** — мовне і мисленнєве явище, що полягає в перенесенні властивостей одного предмета (явища, дії) та його мовного знака на інший предмет (явище, дію) за принципом аналогії або контрасту.³⁴ У своїх проповідях митрополит Онуфрій використовує різноманітні варіації метафор, що викликають у слухачів різні емоції. Наприклад, *“Господь із нами!”* — метафора, що виражає божественну присутність й захист Всевишнього. *“Цими днями ми повинні показати свою мужність”* — це речення є метафоричним висловленням, що закликає до вияву сили духу. *“Злоба, яка панує над людьми”* — у цьому реченні наявний різновид метафори (уособлення), що наділяє злобу здатністю панувати, як правитель. *“Щоб Господь подарував нам мир”* — мир представлено як дар, що підкреслює його благословенне, небесне походження. *“Щоб мир Божий прийшов на нашу землю”* — мир уособлюється як дар від Бога, який може “прийти”. *“Своєю проповіддю вони перетворили світ”* — метафора, що надає силу слову апостолів, що здатна змінювати реальність. *“Радість про Христа Воскреслого оживила світ”* — радість як сила, що дає життя людству. За даними прикладами можна побачити, що митрополит Онуфрій використовує різноманітні метафори, задля надання звичайній проповіді художнього звучання, яке буде більш зрозуміле більшості вірян. Далі, буде наведено приклади метафор, які використовує Блаженніший Святослав у своїх проповідях. *“Київ, який перемагає... який витримав... Богом благословенну ніч”* — у цьому реченні використано персоніфікація, задля того, щоб надати місту живих сил, що створює образ героя. *“Словом можна врятувати життя, а мовчанкою — вбити”* — метафора, яка уособлює в собі силу мови як знаряддя життя і смерті. *“Нашого спливаючого кров'ю Києва”* — експресивно

³⁴ Метафора / Л. В. Кравець // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2018, оновл. 2023. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-66695>.

насичена метафора, яка символізує страждання міста, що уособлює країну. *“Герой... продовжує проповідувати своїм тілом”* — метафора, яка передає, що смерть воїна є символом, який промовляє до живих, навчає. *“Покривають собою цілу територію”* — образна мова, що підкреслює велику кількість жертв. *“Вхід у храм... був новою сторінкою історії”* — метафора, у якій вчинок прирівнюється до початку нового історичного етапу. *“Наші воїни стоять насмерть”* — образ героїчної самопожертви, що підкреслює рішучість і стійкість.

Алегорія :

Алегорія, як стилістична фігура, яка використовується у ораторських виступах є доповненням образу оратора, бо додає у мовлення символічність й образність.³⁵ У проповідях, наведених у даному дослідженні, використання алегорії не є частим явищем для обох проповідників. Далі будуть наведені приклади алегорії з проповідей митрополита Онуфрія. У своїй проповіді за 24 лютого 2022 року автор використовує порівняння війни з Каїновим убивством — алегоричний образ, що символізує братовбивчу війну, трагедію й гріх. *“Любов перемогла злобу”* — можна розглядати і як алегорію духовної боротьби між добром і злом. *“Лампада монашого життя”* — алегорія духовного світла, поширеного через подвижницьке життя монах. *“Ми самі себе знищимо”* — алегорія наслідків гріховного життя, що веде до самознищення людини. Для порівняння далі будуть наведені приклади використання алегорії Блаженнішим Святослав. Варто підкреслити, що алегорія у проповідях Глави УГКЦ переважає, але не є основним інструментом викладу думок проповідника. *“Гори трупів і ріки крові”* — алегоричне перебільшення, що передає масштаб трагедії та жах війни. *“Спливаючий кров'ю Київ”* — також алегорія страждання нації через образ міста. *“Сходить сонце в контексті Києва, що витримав ніч”* — алегорія духовного відродження після темряви. *“Свої – чужі”* — алегорія духовного й морального розмежування, що стало результатом війни.

³⁵ Алегорія [Електронний ресурс] // Енциклопедія сучасної України. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-43606>

“*Новою сторінкою історії*” — алегорія нового етапу життя, символічний початок відродження.

“*Увійти у свій кафедральний собор у Донецьку*” — алегоричне бачення відновлення церкви через призму патріотичної налаштованості.

Звертання:

Звертання — це слово або сполучення слів, що називає особу (рідше предмет), до якої звертаються. Ця стилістична форма допомагає оратору взаємодіти з аудиторією й доносити власні думки.³⁶ Далі, будуть наведені приклади використання звертань у проповідях митрополита УПЦ Онуфрія. “*Дорогі брати і сестри!*”, “*Я сьогодні звертаюся до всіх вірних Української Православної Церкви і до всіх українців*”, “*володимире володимировичу*” — особисте звернення до президента РФ. “*Я закликаю всіх до розсудливості.*” “*Нехай Господь береже наших воїнів!*”, “*Нехай Господь береже всіх вас!*”, “*Нехай Господь буде з нами!*”. У своїх проповідях митрополит також звертається до святих, наприклад, “*Ми просимо Пресвяту Діву Марію*”. Митрополит Онуфрій активно використовує у своїх проповідях звернення, щоб звернути увагу вірян на духовно-моральні істини.

Глава УГКЦ Блаженніший Святослав також активно використовує звертання у своїх проповідях, але використовуючи відмінні від митрополита Онуфрія, апелятивні компоненти. Наприклад, “*Звертаюся до всіх зі словом привітання, благословення і подяки*”, “*Прошу всіх, хто нас чує... боріться за мир...*”, “*Хто б ви не були — очільники держав... — скажіть своє слово*” — пряма апеляція до політичних, церковних і військових лідерів. “*Всім тим... сказати щире спасибі*” — вираження подяки як форма звернення.

Отже, у підсумку можна зазначити, що як митрополит Онуфрій, так і Блаженніший Святослав активно використовують стилістичні фігури у своїх проповідях, проте кожен — апелює їми по-різному. Митрополит Онуфрій віддає перевагу образності, яка притаманна біблійній традиції, частіше звертається до

³⁶ Звертання [Електронний ресурс] // Вікіпедія – вільна енциклопедія. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Звертання>

сакральної символіки, молитовної формули та церковного стилю мовлення. Його метафори та алегорії тісно пов'язані з духовними поняттями, а звертання — із пастирською турботою.

Блаженніший Святослав, у свою чергу, демонструє сильний публіцистичний стиль, що поєднує емоційність із громадянською активністю. Його мова більш динамічна, часто звертається до тем війни, боротьби, ідентичності, використовуючи метафори з актуального суспільного контексту. Алегорії в його промовах мають національно-патріотичне забарвлення, а звертання спрямовані не лише до віруючих, а й до широкого загалу — військових, політичних і міжнародних лідерів.

Таким чином, обидва проповідники, використовуючи стилістичні фігури, досягають головної мети — донесення істини до слухача, але роблять це у відповідності до особистої риторичної стратегії, релігійної традиції та актуального соціального контексту.

Висновки до розділу 3

У процесі дослідження мовних засобів, що використовуються в проповідях митрополита УПЦ Онуфрія та Блаженнішого Святослава, було виявлено суттєві риси, які визначають особливості їхньої проповідницької риторики. Попри спільну мету — духовне й моральне повчання вірян — стиль і мовне наповнення виступів обох проповідників суттєво різняться, що зумовлено як конфесійною приналежністю, так і риторичною стратегією кожного проповідника.

Митрополит Онуфрій тяжіє до використання традиційної біблійної символіки. У його мовленні домінують лексеми сакрального походження, звернені до богословського осмислення подій. Його проповіді насичені образами зі Святого Письма, метафоричними конструкціями, що підкреслюють спасіння, вічність, благодать і страждання. Стилистичні фігури, зокрема алегорія й метафора, мають витончене релігійне підґрунтя, тоді як звертання виконують пастирську функцію — утверджують духовний авторитет і звертаються до серця віруючого. Синтаксис його проповідей орієнтований на молитовну ритміку, що додає мовленню глибини та відчуття урочистості.

Блаженніший Святослав, натомість, вирізняється сучаснішою, активнішою риторикою. Його мовлення глибоко вкорінене у публіцистичний стиль, що дозволяє апелювати не лише до духовної, а й до національної свідомості вірян. Він використовує просту, зрозумілу громадськості емоційно насичену лексику, що легко сприймається широкою аудиторією. У його проповідях чітко простежуються актуальні теми війни, ідентичності, солідарності й справедливості. Алегорії й метафори часто мають соціально-політичне забарвлення, а звертання адресовані не тільки вірянам, але й лідерам суспільної думки, військовим, міжнародній спільноті. Синтаксичні особливості його мовлення — повтори, паралелізми, риторичні твердження — спрямовані на створення динамічного впливу й активацію моральної позиції слухача.

Таким чином, порівняльний аналіз мовних засобів у проповідях Блаженнішого Святослава й митрополита Онуфрія дає змогу зробити висновок, що обидва

проповідники ефективно досягають головної мети — духовного впливу на аудиторію. Однак вони реалізують це відповідно до власного мовного стилю, суспільного контексту та релігійної традиції. Такий підхід не лише збагачує сучасну проповідницьку практику, а й свідчить про гнучкість і глибину українського духовного мовлення в умовах сучасних викликів.

ВИСНОВКИ

У даній дослідницькій роботі було виявлено, що проповідь у релігійному дискурсі постає не лише як жанр церковного мовлення, а й як потужний комунікативний інструмент, здатний адаптуватися до суспільних змін і криз. У межах цього дослідження було доведено, що сучасна українська проповідницька практика в умовах війни трансформується, розширюючи свої функції — від морального орієнтира до засобу національного самоствердження та підтримки.

У процесі аналізу проповідей різних конфесійних лідерів виявлено багатомірність мовного вираження духовного послання. Лексичний рівень характеризується як сакральними елементами, так і актуальною суспільно-політичною лексикою, що відображає інтеграцію традиційного й сучасного в межах одного мовлення.

Виявлено виразну функціональну диференціацію стилістичних засобів двох релігійних проповідників: митрополита УПЦ Онуфрія та Блаженнішого Святослава. Їхня проповідницька манера відповідає різним риторичним завданням: у першого — це трансляція вічних духовних сенсів через біблійні образи, у другого — актуалізація моральних цінностей через публіцистично забарвлену лексику.

Дослідження засвідчило, що саме мовне наповнення проповідей у воєнний час суттєво впливає на формування національної ідентичності, збереження моральної стійкості та консолідацію віруючої громади. Церковна риторика стає одним із чинників духовного спротиву та підтримки українського суспільства в умовах війни.

Застосування сучасних лінгвостилістичних підходів до аналізу проповідей дозволяє розкрити глибину впливу релігійного слова як засобу не лише духовного,

а й соціального діалогу. Досвід, набутий під час цього дослідження, відкриває перспективи для подальших студій релігійної комунікації в міждисциплінарному вимірі: філології, богослов'я, соціології та психології комунікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алгоритм. Енциклопедія сучасної України. — URL: <https://esu.com.ua/article-43606>
2. Богословська лексика. Вікіпедія. — URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Богословська_лексика
3. Ваврінчик Р. Я. Лінгвістичні особливості теологічного дискурсу як складового компонента релігійного дискурсу. URL: <https://www.academia.edu/...>
4. «Гавкіт НАТО». Папа Римський шокував новою заявою про причину війни. Главком. — URL: <https://glavcom.ua/...>
5. Гончаренко А. В. Компоненти релігійного дискурсу. — Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського. — С. 66.
6. Городецька В. А. Концептосфера релігійного дискурсу (на матеріалі проповідей Глави УГКЦ С. Шевчука) // Науковий часопис КДПУ. Філологічні науки. — 2022. — Т. 33 (72), № 1, ч. 1. — С. 9.
7. Гузар Любомир. Енциклопедія сучасної України. — URL: <https://esu.com.ua/article-43606>
8. Давній Галич — віконвічний свідок української надії. Синод УГКЦ. — URL: <https://synod.ugcc.ua/...>
9. Димніч Н. Д., Качмар В. М. Релігійна проповідь як медійний жанр в умовах російсько-української війни // Вісник науки та освіти. — 2023. — № 3. — С. 136–138.
10. Дудик П. С. Стилістика речень із звертанням і стилістика звертань-речень. Літературне місто. — URL: <https://litmisto.org.ua/=5587>
11. Звертання. Вікіпедія. — URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Звертання>
12. Калініченко Т. М. Розробка комунікаційної стратегії релігійної організації під час війни... — Львів, 2023. — С. 8–9.
13. Левицька Л. Змістові домінанти виховання у формуванні духовно-моральних цінностей молоді // Вісник «Педагогіка». — 2023. — № 1(17). — С. 33.
14. Матеріали Декади місійності... Синод УГКЦ. — URL: <https://synod.ugcc.ua/...>

15. Метафора. Л. В. Кравець . Енциклопедія Сучасної України. — URL: <https://esu.com.ua/article-66695>
16. Нідзельська Ю. М. Основні лінгвокультурологічні особливості єврейського англomовного релігійного дискурсу // Наук. зап. ЖДУ. — 2016. — С. 144.
17. Нунцій Кульбокас: завдання Церкви в час війни... РКЦ в Україні. — URL: [https://rkc.org.ua/...](https://rkc.org.ua/)
18. Одарчук Н. А., Приварська Н. П. Структурно-функціональні особливості релігійного дискурсу // Наук. вісник ВНУ ім. Лесі Українки. — 2008. — С. 45, 47.
19. Ораторська й учительна проза. Єпископ Харківський і Богодухівський. — URL: [https://www.bishop.kharkov.ua/...](https://www.bishop.kharkov.ua/)
20. Отці церкви про надію. УГКЦ. — URL: [https://ugcc.ua/...](https://ugcc.ua/)
21. Павленко П. Дискурс війни в євангельському віровченні... // Філософська думка. — 2023. — № 1. — С. 78–79.
22. Паралелізм як стилістичний засіб. UkrLib. — URL: [https://www.ukrlib.com.ua/...](https://www.ukrlib.com.ua/)
23. Патріотизм. Вікіпедія. — URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Патріотизм>
24. Проповідь і її значення в Церкві Христовій. Богословська скарбниця. — URL: http://www.bogskarb.com/?page_id=1417
25. Риторичне запитання. Вікіпедія. — URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Риторичне_запитання
26. Ріжко Р. Повтор як семантико-стилістична домінанта // Наук. зап. ПНУ. — 2022. — Вип. 86. — С. 219.
27. Різдвяне послання митрополита Михаїла... УПЦ. — URL: [https://patriarchia.org.ua/...](https://patriarchia.org.ua/)
28. Розмовна, просторічна, емоційно забарвлена лексика... Всеосвіта. — URL: [https://vseosvita.ua/library/...](https://vseosvita.ua/library/)
29. Роль біблійних текстів у християнській літургії. Розумні ідеї. — URL: [https://rozumni-ideyi.com/...](https://rozumni-ideyi.com/)
30. Роль Нагірної проповіді у формуванні християнської моралі. Розумні ідеї. — URL: [https://rozumni-ideyi.com/...](https://rozumni-ideyi.com/)
31. Рушійна сила християнської проповіді... МАУП. — URL: [https://maup.com.ua/...](https://maup.com.ua/)
32. Скарбниця духовної поезії. Божий скарб. — URL: http://www.bogskarb.com/?page_id=1560
33. Страждання. “Новим створінням ми стаємо...” — військовий капелан, отець Халаїм. Радіо Марія. — URL: [https://radiomaria.org.ua/...](https://radiomaria.org.ua/)

34. Толстов І., Москвін Я. Етика в контексті миру та війни // Вісник ХНУ ім. Каразіна. Серія: Філософія. — 2023. — Вип. 69. — С. 16–18.

35. Церковну комунікацію проаналізували на синоді єпископів. УГКЦ. — URL: [https://ugcc.ua/...](https://ugcc.ua/)

36. Христос страждає в тілі України... Високий Замок. — URL: [https://wz.lviv.ua/...](https://wz.lviv.ua/)

37. Чеснота надії в духовному житті. УГКЦ. — URL: [https://ugcc.ua/...](https://ugcc.ua/)

38. Чи змінилось ставлення до посту за роки війни... Інформатор. — URL: [https://if.informator.ua/...](https://if.informator.ua/)

39. Що таке проповідь. Style.co.ua. — URL: <https://style.co.ua/shho-take-propovid/>

40. Як пізнавати і свідчити істину в часі війни... РІСУ. — URL: [https://risu.ua/...](https://risu.ua/)

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Фрагмент проповіді митрополита УПЦ Онуфрія (24.02.2022)

Дорогі брати і сестри!

Сталася трагедія. Росія розпочала воєнні дії проти України.

Українська Православна Церква завжди була, є і буде зі своїм народом. Я сьогодні звертаюся до всіх вірних Української Православної Церкви і до всіх українців: не впадайте в паніку, Господь із нами! Цими днями ми повинні показати свою мужність, ми повинні об'єднатися один з одним в молитві, в любові до Бога, в любові до своєї Батьківщини і в любові один до одного.

(Повний текст : <https://youtu.be/34dSEGrQHxY?si=QL5bNPQdR1mtZKq7>)

ДОДАТОК В

Фрагмент проповіді митрополита Онуфрія (20 березня 2022 року) Дорогі браття і сестри, я сердечно всіх вітаю з празником Воскресного дня, другої неділі Святого Великого Поста, неділю на честь святителя Григорія Палами і преподобних отців наших Антонія, Феодосія і всіх преподобних печерських святих. Сьогодні ми молилися за Божественну літургію і зараз молимося, звершуємо молебень за мир в нашій державі, за мир в Україні. (Повний текст: <https://youtu.be/DXM4rae0UKs?si=nuEw0CW0X0DIn3Qa>)

ДОДАТОК С

Фрагмент проповіді митрополита Онуфрія(8 жовтня 2024 року)

- Во ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа!

Сьогодні, дорогі брати і сестри, празник на честь преподобного богоносного отця нашого Сергія, ігумена Радонезького. Після преславного Вознесіння на небо

нашого Спасителя і Господа Ісуса Христа святі апостоли розійшлися по лицю землі, щоби проповідувати людям Христа розп'ятого і воскреслого.

Своєю проповіддю вони перетворили світ. Вони подарували людям світлу надію, яку ті загубили після того, як згрішили проти Бога. Христос узяв на себе наші гріхи, очистив нас і спас кожного з нас. Радість про Христа Воскреслого оживила світ. Люди почали жити новим життям — життям, прикрашеним такими почуттями, як радість, щастя, мир.

(Повний текст : <https://youtu.be/yb-T2TIZHoU?si=yakFJLrBgTQvbMEU>)

ДОДАТОК D

Фрагмент проповіді Блаженнішого Святослава (26 лютого 2022 року)

Над Києвом сходить сонце. Над Києвом українським. Над Києвом, який перемагає. Над Києвом, який витримав ще одну тяжку, але Богом благословенну ніч. В цей час звертаюся до всіх зі словом привітання, благословення і подяки. Найперше хочу передати вам слова вітання і підтримки від Святішого Отця Франциска, який вчора особисто мені зателефонував, щоб висловити свою підтримку. Дослівно сказав такі слова: «Farò tutto quello che è possibile» («Зроблю все, що в моїх силах»), очевидно, щоб війну зупинити, щоб не гинули невинні люди, щоб Україна мала можливість вільно розвиватися.

(Повний текст: <https://youtu.be/4ya-tVHAI4g?si=pyneEDGsmFeW3tRd>)

ДОДАТОК E

Проповідь Блаженнішого Святослава (25 травня 2024 року)

Герой, який віддав своє життя за Україну, продовжує проповідувати своїм тілом, коли вертається додому. Тому ми вже не будемо тою країною, якою були дотепер. І тому треба тим хлопцям подякувати, треба за їхній вічний спочинок молитися, бо вони є тою дивною силою, знаєте, яка сьогодні міняє — міняє мислення.

До початку повномасштабного вторгнення багато хто на тих прикордонних територіях, я це бачив своїми очима, вважали росіян своїми. Після того, як вони

побачили, що росіяни зробили з ними, вони вже ніколи їх своїми не назвуть. Відбулася реідентифікація — хто є свій, а хто є чужий.

Гроби героїв України, які покривають собою цілу територію нашої держави, є маркером нашої ідентичності.

(Проповідь: <https://youtu.be/uKSUvhzpOVk?si=N7nywG0jhdtxuMrr>)

ДОДАТОК F

Проповідь Блаженнішого Святослава(21 листопада 2024 року)

Сьогодні просили соборно у Господа Бога, щоби ваш вхід у храм як екзарха був новою сторінкою історії цього екзархату. Щоби з цього моменту, з цієї хвилини, Україна почала перемагати — крок за кроком і незворотно.

Ви сьогодні увійшли у храм тут, у Запоріжжі. Я бажаю вам, щоби ви увійшли у свій кафедральний собор у Донецьку. Тоді побачите, як багато єпископів з усього світу приїде на цю подію. А ми будемо робити все для того, Владико, щоб це сталося.

Кожен на своєму місці. Наші воїни стоять, знаєте, насмерть, не пускаючи ворога. І ми здобудемо ці наші території, але головне — звільнимо людей, які чекають там на правду, на свободу, на справедливість.

(Текст проповіді :<https://youtu.be/ne4NFp0W29g?si=IcAGcochaSzxbSh0>)